

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

התוועדות

כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

יום שמחת תורה, ה'תשל"ג

חלק א – יוצא-לאור לשמיני עצרת ושמחת תורה, ה'תש"פ

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות ושמונים לבריאה

שנת השבעים לנשיאות כ"ק אדמו"ר זי"ע

לעילוי נשמת

מרת ציפורה ב"ר אברהם ע"ה

לפידות

נפטרה כ"ב תשרי, ליל שמיני עצרת ה'תשי"ע

ת' נ' צ' ב' ה'

נדפס על ידי בנה

הרה"ת עוסק בצ"צ ר' אליעזר חיים בן צפורה

וזוגתו מרת רבקה בת' בת מרים פערל

ומשפחתם שיחיו לאורך ימים ושנים טובות

לפידות

זה, הרי כן הי' דברי האריז"ל החי, אשר בדורות אלו מותר ומצוה לגלות תורת החסידות, ולא בדורות הראשונים,

ונתבאר בארוכה באגרת הקדש לרבנו הזקן, בעל התניא והשו"ע, ריש סי' כ"ו.

אף שגם כמה דורות לאחרי זה היו בזה שיטות, מימינים וכו', הרי אלו שלא היתה דעתם נוחה בפרסום לימוד האמור, אמרו הדבר וטעמו ונמוקו עמו, והרי דין הוא אשר בכגון זה, בטל טעם בטלה גזירה, ובפרט שראו במוחש, אשר מלפני כשלשה דורות התנגדו ללימוד המוסר בישיבות, וכאשר אכשור דרא (בתמ"י) הנהיגו לימוד זה ברוב הישיבות ככולם, והוא אך הוא עמד להם בעתים קשות וכו', והוא הדבר אשר ראו במוחש בדורנו בנוגע לימוד החסידות, וד"ל, והרי בעוה"ר גם מאז המצב הוא בסגנון חז"ל אין לך יום שאין וכו' מרובה משל חבירו, וכשנתוסף בחשך עאכו"כ שמוכרח הוספה באור, אור האמת, תורה אור ומאור שבתורה.

והתקוה אשר לדכוותי דכת"ר האריכות בהאמור אך למותר.

בכבוד ובברכה.

ב

והרי דין הוא .. בטל טעם בטלה גזירה: ראה בארוכה שיחות י"ט כסלו; ש"פ וישב — תשי"ב (תו"מ התועדויות ח"ד — תשי"ב ח"א — ע' 190 ואילך; ע' 221 ואילך). וש"נ.

אכשור דרא (בתמ"י): יבמות לט, ב (ובפרש"י).

בסגנון חז"ל אין לך יום .. מרובה משל חבירו: סוטה מט, א.

תורה אור: משלי ו, כג.

ומאור שבתורה: ראה ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז ובקה"ע שם. איכ"ר פתיחתא ב וביפה ענף שם.

©

Published and Copyright 2019 by

LAHAK HANOCHOS INC.

788 Eastern Parkway Suite #408 | Brooklyn, New York 11213

Tel. (718) 604-2610

info@lahak.org • http://www.lahak.org

The Kehot Logo is a registered trademark of Merkos L'inyonei Chinuch.

5780 • 2019

Printed in the United States of America

נדפס באדיבות דפוס

The PrintHouse

538 Johnson Ave. Brooklyn N.Y. 11237

(718) 628-6700

נסדר והוכן לדפוס

על ידי חיים שאול בן חנה

בדפוס „ועד הנחות בלה"ק"

(718) 604-2610

נדפס בסיוע ולזכות יצחק בן לאה וזוגתו רבקה ויקה בת רחל ומשפחתם שיחיו

לגמרי מכתבו ברור, וז"ל: כל זמן שאין אדם יודע הסוד אפילו הפשט אינו ברור בידו (משלי בהקדמה ושם ה' יחי וכו'), מי שהי יכול להשיג סודות התורה וכו' (היכלות פקודי יז'), פנימיות התורה הם חיים לפנימיות הגוף שהוא הנפש, והחיצוניות לחיצוניות הגוף (משלי ד' כב'), והעוסק ברמז וסוד אין יצר הרע יכול להתגבר וכו', ועוד כהנה וכהנה.

ה) לכתבו ששואלים אותו להסביר עיקרי חב"ד, ולא נוסה בזה, עפ"י אינו מובן למה לו להכנס בביאור העיקרים, והרי יכול להפנותם לספרים ומאמרים הנדפסים מכ"ק רבותה"ק נשיאי ישראל. ובכלל אין כדאי להכנס לוויכוחים.

בברכה לבשו"ט

בשם כ"ק אדמו"ר שליט"א
מזכיר

נ.ב. בטח לומד בהתמדה ושקידה נגלה ותורת החסידות, והשי"ת יצליחו.

ב

בי"ה, ה' כסלו תשכ"ו
ברוקלין

הרה"ג ווי"ח אי"א רב פעלים ... שי

שלום וברכה!

במענה למכתבו מר"ח כסלו, בו כתב אודות הפני לפלונית בנוגע לשידוך וכו',

הנה בכלל אין זה מנהג בית הרב להיות המתחיל בענינים כאלו, ואך ורק בתור מענה לשאלה או לפני שתבוא ממנה, וכמובן מתאים לאופן השאלה וסגנונה, והטעמים מובנים.

וכיון שהכל בהשגחה פרטית, ארשה לעצמי לעורר מה שלפע"ד מחובתי הוא, ע"ד גודל ההכרח בהפצת לימוד פנימיות התורה, שבדורנו נתגלתה בתורת החסידות, בתוככי כל בני ישראל, עאכ"כ בחוגי לומדי תורה ובמיוחד בין אברכי ישיבות, ואף שמלפני כו"כ דורות, הרי אדרבה השתדלו להעלים לימוד

והעוסק ברמז וסוד אין יצר הרע יכול להתגבר וכו': פי' הגר"א משלי ז, יב. כב, יג. — נסמן בס' אבן שלמה פ"ח סכ"ז.

בס"ד.

פתח דבר

לקראת שמיני עצרת, שמחת תורה הבעל"ט, הננו מוציאים לאור חלק ראשון מהתוועדות יום שמחת תורה ה'תשל"ג (חלקה — בפעם הראשונה*), הנחה בלתי מוגה (חלק שני ושלישי י"ל אי"ה לש"פ בראשית וש"פ נח הבעל"ט).

*

בתור הוספה — מכתבים (תדפיס מכרכי אגרות קודש שמכינים עתה לדפוס).

*

ויה"ר שנזכה תיכף ומיד ממש לקיום היעוד "הקיצו ורננו גו'", ומלכנו נשיאנו בראשם, וישמיענו נפלאות מתורתו, "תורה חדשה מאתי תצא".

ועד הנחות בלה"ק

ערב חג הסוכות, ה'תש"פ,
שנת השבעים לנשיאות כ"ק אדמו"ר זי"ע,
ברוקלין, נ"י.

(* ע"פ רשימה שנרשמה בעת ההתוועדות ע"י הרה"ת ר' זאב יחזקאל הכהן שי' כץ (לאחר שערך הברלה לעצמו).

בס"ד. שיחת יום שמחת תורה, ה'תשל"ג.

בלתי מוגה

כ"ק אדמו"ר שליט"א נטל ידיו הק' לסעודה.

א. ביאור הקושיא שהובאה בדרושי חסידות¹: למה נקבע "שמחת תורה"² לאחרי שמע"צ, ולא בחג השבועות שהוא "זמן מתן תורתנו" — דלכאורה, מהי הקס"ד לקושיא זו בפנימיות התורה³, כשמפורש בנגלה דתורה שזהו "לפי שמסיימין בו התורה וראוי לשמוח בסיומה"⁴ — כי, גם במ"ת צ"ל ענין של שמחה מצד גמרה של נתינת כל התורה⁵ שכלולה בעשה"ד שבלוחות (אף שזהו בהעלם⁶). והביאור בזה (באופן המובן⁷ לכל אחד מישראל⁸, כולל הקטנים שגם הם משתתפים בשמחת התורה⁹)

(1 ראה רד"ה ביום השמע"צ תש"מ (תו"מ סה"מ תשרי ע' רטז ואילך). וש"נ.
 (2 כפי שנקרא בזהר (ח"ג רנו, ריש ע"ב) ובתקו"ז (תכ"א (נו, סע"א)).
 (3 ולהעיר מהידוע שבפנימיות התורה יכולים לבאר הענין בכמה אופנים, כולל גם הדעות שאין הלכה כמותם, כמו הביאור בענין "שופר של ר"ה של יעל פשוט" (לקו"ת נצבים מה, סע"א), או הביאור בדעת ב"ש ש"במקום ב"ה אינה משנה" (לקו"ת שה"ש מח, ג). — ראה תו"מ חנ"ה ס"ע 253. וש"נ.
 (4 טור ורמ"א או"ח סתרס"ט.
 (5 נוסף על השמחה מצד היו"ט — "מועדים לשמחה" — דחג השבועות, ש"הכתוב לא תלה חג הזה ביום מתן תורה .. רק בחמשים לעומר" (שו"ע אדה"ז או"ח רסתצ"ד).
 (6 נוסף לכך שהלוחות עצמם הם בהעלם — כמ"ש (עקב יו"ד, ב) "ושמתם בארון", באופן של הבדלה מבני".
 ולהעיר, שזהו גם הביאור לכך שבתורה נכתבו כמה ענינים שיהיו בעתיד, אף שלכאורה הרי זה שולל את ענין הבחירה (שלכן "צדיק ורשע לא קאמר"*) (נדה טז, ב), כדי שלא לשלול את ענין הבחירה) — דכיון

(* אלא ששם הדיוק הוא "קאמר" (ראה תו"מ חס"ב ס"ע 159. וש"נ) — כיון שדוקא אמירה מכרחת, משא"כ כתיבה. אבל אעפ"כ, הא גופא שישנו ענין של כתיבה, הרי זה כבר פועל על הבחירה כו'.

הוספה

א

בי"ה, ח' תמוז תשכ"ג
 ברוקלין

האברך ... שי

שלום וברכה!

במענה למכתבו מבי' תמוז,

לפלא שאלתו מעבר לים בענינים אודותם כבר נדפס ונתפרסם וכו', בכ"ז כיון שכבר כתב בא המענה עכ"פ בקיצור.

(א לשאלתו בנוגע ללימוד תורה ומקומו וכו' — פסק דין הוא בשו"ע יו"ד סוף סי' ר"מ.

(ב בשאלתו בנוגע ללימוד חלק פלוני מהתורה וכו' — פירשו חז"ל בזה (עירובין סד' א') כל האומר שמועה זו נאה, וזו אינה נאה וכו', והרי דברי חז"ל מדויקים בכל פרטיהם, וגם בהני"ל, שאף שמודה ששתי השמועות אמיתיות הן וכו', ורק שמחלק זו נאה וזו אינה נאה וכו'.

(ג לשאלתו בנוגע תורת חסידות חב"ד — אין חכם כבעל נסיון, והמתבונן בכל אלו שיצאו מאחורי מסך הברזל אופן הנהגתם בתורה ומצות, רואה הנפק"מ גם בעיני בשר.

(ד לשאלתו בנוגע לימוד פנימיות התורה בכלל, — ידועים דברי הרחי"ו בהקדמתו לשער ההקדמות להאריז"ל החי, דברים מבהילים אשר כל השומע ומתבונן בזה תצלינה וכו' ודי"ל. והרוצים להסתמך על הגר"א ז"ל, זהו היפך

א

כל האומר שמועה זו .. שאף שמודה כו': ראה גם אג"ק חט"ו אגרת ה'תרלה. ח"ז אגרת ו'רמט. ח"ז אגרת ו'תתצה. ובכ"מ.

אין חכם כבעל נסיון: עקדת יצחק פ' נח שי"ד (ד"ה [הקדמה] השלישית). מעבר יבק מ"ב (שפת אמת) ספי"ב.

והמתבונן .. מאחורי מסך הברזל כו': ראה גם אג"ק ח"א אגרת ג'תשכב (ע' שלז). ח"י"ב אגרת ג'תתקלה (ע' קכד). ח"ד אגרת ה'לד (ע' ערב). ד'תתיב (ס"ע נט). ח"ז אגרת ו'רח (ס"ע סא ואילך). ובכ"מ.

דברי הרחי"ו בהקדמתו לשער ההקדמות: נדפסה ג"כ בהוספה לקונטרס עץ החיים.

כל השומע .. תצלינה: ע"פ שמואל-א ג, יא.

הגר"א ז"ל .. היפך לגמרי מכתבו ברוך כו': ראה גם אג"ק חט"ו אגרת ה'תרנג; חכ"ג אגרת ח'תשכט, ובהנסמן בהערות שם. ובכ"מ.

וענינו בעבודה:

יהודי יכול לטעון: הן אמת שתובעים ממנו עבודה בשתי הקוין, אבל אעפ"כ, יש לחלק זאת לזמנים שונים, ולדוגמא: ביום — תהי' עבודתו בקו החסד, ובלילה — תהי' עבודתו בקו הגבורה ונכפי שמצינו בירושלמי³⁹ שאין ליתן צדקה בלילה, כיון שזהו זמן של גבורות והעדר ההשפעה, בגלל התעלמות השמש, ולכן אין זה הזמן המתאים לענין ד"שמש צדקה"⁴⁰]. ואפילו אם יעסוק בשני הקוין באותו זמן — יעשה אותם זה אחר זה.

אך על זה אומרים לו, שעדיין אין זו הוכחה שעבודתו היא באמת לאמיתתה — לא מצד טבעו, אלא מצד הכוונה העליונה; ההוכחה לזה היא דוקא בשעה שעובד עבודתו בשתי הקוין באותו זמן, כמו במחיאית כפים, שמכה ביד אחת על היד השני' באותו רגע.

וע"י עבודה זו זוכים לקיום היעוד⁴¹ "וכל עצי השדה ימחאו כף", בגאולה האמיתית והשלמה ע"י משיח צדקנו, בקרוב ממש.

[כ"ק אדמו"ר שליט"א עודד את הניגון במחיאית כפיו הק']

* * *

ה. המשך ביאור הטעם ששמח"ת לא נקבע בזמן מ"ת, אלא לאחרי שמע"צ, לאחרי עבודת בני' בלימוד התורה במשך כל השנה — שביאור זה מתאים עם המבואר בחסידות¹ שהשמחה דשמח"ת היא על נתינת לוחות שניות, שבהם נתחדש ענין היגיעה בתורה בכח עצמו, וגם, לוחות שניות ענינם עבודת התשובה⁴², שמעלתה לגבי עבודת הצדיקים (לוחות ראשונות) היא (לא רק גילוי מהכח אל הפועל, כעבודת הצדיקים, שהיסוד לזה הוא מה שניתן מלמעלה, אלא) הענין דאתהפכא, שזוהי התחדשות ממש בכח עצמו, שע"י "נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית"⁴³ בשלימות, ששניהם שותפים שווים לגמרי⁴⁴ — הוגה ע"י כ"ק אדמו"ר שליט"א, ונדפס בלקו"ש חי"ד שם.

* * *

(39) שקלים פ"ה ה"ד. וראה גם תו"מ חט"ו ע' 48 ואילך. וש"נ.

(40) מלאכי ג, כ.

(41) ישע"י נב, יב.

(42) שגולה מעלתה ביותר, ועד כדי כך,

שההפלאה דמשיח היא — שאתא לאתבא

צדיקיא כתיבתא (ראה לקו"ת דרושי סי"ד (תו"מ חט"ו ע' 95). וש"נ.

שמע"צ צב, ב. ובכ"מ), היינו, שעבודת

התשובה צריכה להיות (לא רק בתור הקדמה

לעבודת הצדיקים, אלא) גם בהוספה על

עבודת הצדיקים.

(43) שבת יו"ד, א. וש"נ.

(44) ראה גם שיחת שמח"ת דאשתקד

סי"ד (תו"מ חט"ו ע' 95). וש"נ.

— ששלימות השמחה¹⁰ על "גמרה של תורה" היא דוקא לאחרי הלימוד והיגיעה בכח עצמו (משא"כ בעת נתינת התורה מלמעלה, שבשמחה מעורב גם צער¹¹ על הקבלה באופן של "נהמא דכיסופא"¹², בלי עבודה ויגיעה¹³) — הוגה ע"י כ"ק אדמו"ר שליט"א, ונדפס בלקו"ש חי"ד ע' 156 ואילך.

* * *

ב. בהמשך להאמור לעיל אודות ההתכללות של כל עניני התורה בעשרת הדברות,

— כדאיתא בירושלמי¹⁴ "בין כל דיבור ודיבור (היו כתובים) דקדוקי' ואותיותי' של תורה כו", וכמובא בפירוש רש"י¹⁵ ש"כל שש מאות ושלוש עשרה מצוות בכלל עשרת הדברות [מלבד התכללות כל המצוות ב"אנכי"¹⁶ ו"לא יהי' לך" ש"מפי הגבורה שמענום"¹⁷ שכוללים כל רמ"ח מ"ע ושס"ה מל"ת¹⁸], ורבינו סעדי' פירש .. לכל דבור ודבור המצוות התלויות בו", וכמרומו גם בכך שבעשה"ד יש תרי"ג אותיות, כנגד תרי"ג מצוות התורה¹⁹ (מלבד ז' האותיות ד"וכל אשר לרעך"²⁰, שהם כנגד ז' מצוות דרבנן²¹, ש"אינן נחשבות מצוות בפני עצמן, שהרי כבר נאמר²² לא תוסף, אלא שהן יוצאות ונמשכות ממצוות התורה וכוללות בהן במספר תרי"ג כו"²³ —

(14) שקלים פ"ו סה"א (ובקה"ע).

(15) משפטים כד, יב.

(16) ר"ת "אנא נפשי כתבית יהבית" (שבת קה, א (לגירסת הע"י)), ועד להתכללות דתיבת "אנכי" גופא באות א (קמץ א' א) — "אנא", שקאי על עצמותו ומהותו ית' (ראה שיחת ליל שמח"ת תשל"א ס"ג ובהערה 24 (תו"מ חס"ב ס"ע 126). וש"נ).

(17) מכות כד, רע"א. וש"נ. הובא בפרש"י

עה"ת שלח טו, כב.

(18) תניא רפ"כ.

(19) של"ה שטז, סע"א בשם "קדמונים".

כתר תורה (לר"ד ויטאל) הובא בתורת העולה

להרמ"א ח"ג פל"ח.

(20) יתרו כ, יד.

(21) או כנגד ז' מצוות בני נח (בעה"ט

עה"פ).

(22) פ' ראה יג, א.

(23) תניא אגה"ק סכ"ט (קנ, סע"א).

(10) ולהעיר, שאע"פ שנדרשת עבודה באופן של קבלת עול, ובלשון הידוע: אילו נצטוונו לחטוב עצים (לקו"ת שלח מ, א) — הרי זה רק בנוגע להתחלת העבודה, אבל לאח"ז דורשים שלא להסתפק בקבלת עול בלבד, אלא שהעבודה תהי' "בכל לבבך ובכל נפשך" (ואתחנן ו, ה), שתומשך ותחדור בכל הכחות הפנימיים דחב"ד הג"ת נהי"מ, ותהי' באופן של שמחה כו'.

(11) וע"ד שאין מברכים שהחינו בבית מילה — שלהיותה פעם אחת בחיים, היתה צריכה להיות בשמחה גדולה — משום צערא דינוקא (ראה שיחת ליל שמח"ת תשל"א ס"ב (תו"מ חנ"ח ריש ע' 139). וש"נ).

(12) ראה ירושלמי ערלה פ"א ה"ג. לקו"ת צו ז, ריש ע"ד. ובכ"מ.

(13) מלבד הכנה כללית — כמו הביטול ד"ויעמדו" (יתרו כ, טו), או אמירת "בנינו

עורבים אותנו" (שהש"ר פ"א, ד), וכיו"ב.

יש להוסיף ולבאר²⁴ חלוקת עשרת הדברות לשני לוחות, חמש בימין וחמש בשמאל — דלכאורה אינו מובן:

אם עשה"ד צריכים להיות חלוקים זמ"ז — הי' צ"ל כל דיבור בלוח בפני עצמו, ואם יכולים להיות כמה דברות בלוח אחד — למה לא באו כל עשה"ד בלוח אחד, אלא נחלקו לשתי לוחות!?

בשלמא בנוגע למספר עשרת הדברות — הרי הם כנגד עשרה המאמרות²⁵ שבהם נברא העולם²⁶, שלכן, כל עניני העולם הם במספר עשר, ובשרשם הו"ע עשר הספירות, כדאיתא בפרדס²⁷ שעשרת הדברות ועשרה המאמרות (וכן עשר הילולים שבהם מסיים דוד המלך ספר התהלים²⁸) הם כנגד עשר הספירות; אבל מהו ענין חלוקת עשה"ד לשני לוחות?

ג. אך הענין הוא — שגם עשר הספירות נחלקים לשנים, כדאיתא בספר יצירה²⁹ שהם "חמש כנגד חמש", ולכן נחלקו גם עשה"ד לשני לוחות, חמש בימין וחמש בשמאל, ומזה נמשך גם למטה בגוף האדם, שיש חמש אצבעות ביד ימין וחמש אצבעות ביד שמאל, "שנשתלשלו מהין" (כלשון התניא³⁰).

ובהקדם תוכן הענין דחמש כנגד חמש — שיכול להתפרש באופן שהם ענינים הפכיים, ויכול להתפרש גם באופן שהם מכוונים ומתאימים זל"ז.

ובנוגע לענינו:

עשה"ד נחלקים לשני סוגים — מצוות עשה ומצוות לא תעשה, שהם בשני קוין הפכיים: "סור מרע"³¹ — דחי' והעדר העשי', קן השמאל, "שמאל דוחה"³², ו"עשה טוב"³¹ — קירוב ועשי', קן הימין, "ימין מקרבת"³². ושני ענינים אלו ישנם גם בכללות התורה, עלי' נאמר³³ "מימינו אש דת למו": "מימינו" — ימין מקרבת, ו"אש" — שהו"ע הגבורה — "שמאל דוחה".

אמנם, החילוק בין שני הקוין הוא רק בנוגע לאופן שבו מתבטא

הדבר בפועל, אבל באמת הרי הם מכוונים ומתאימים זל"ז, כיון שהנקודה הפנימית שבהם היא בשוה — שהם מצוותיו של הקב"ה אשר קדשנו במצוותיו וצווננו, שעל ידם נעשה צוואת (מצוה מלשון צוואת³⁴) וחיבור עם הקב"ה.

וכן הוא גם באדם למטה בנוגע לשתי הידים (חמש אצבעות בכל יד, חמש כנגד חמש) — שמורה על כל ענין עשיית האדם, שהיא בבי' אופנים: ע"י יד ימין באופן ד"ימין מקרבת", או ע"י יד שמאל באופן ד"שמאל דוחה", אבל שניהם מכוונים ומתאימים זל"ז, כיון שתוכנם ונקודתם שוה — לעשות לו ית' דירה בתחתונים³⁵.

ד. ועוד ענין בזה:

מבואר בתו"א³⁶ שכאשר עבודת האדם היא בקו אחד, אזי יתכן שעבודתו היא מצד טבע נפשו, והיינו, שלהיותו איש החסד והרחמים, לכן עוסק בצדקה וגמ"ח, או שעוסק בלהט ("ער קאָכט זיך") בי"סור מרע", בגלל שטבע נפשו מבחי' הגבורות והדינים, כך, שגם לולי ציווי הקב"ה הי' עומד בתנועה זו; ורק כשעבודתו היא בשני הקוין דימין ושמאל, חסד וגבורה, הרי זו הוכחה שעבודתו אינה מצד טבע נפשו — טבע החסד או הגבורה, שאז היתה צריכה להיות בקו זה בלבד, אלא עבודתו היא בגלל שזהו רצונו של הקב"ה, ולכן מתבטא הדבר בשני הקוין, כיון שכוונה אחת לשניהם.

וענין זה מתבטא גם במחיאת כפים מצד ענין השמחה:

כאשר השמחה היא גדולה ביותר עד שאינה יכולה להתבטא ע"י שיר בפה כו' (גם לא ע"י ניגון ללא תיבות³⁷), הרי היא מתבטאת במחיאת כפים, שמורה על תוקף השמחה מתוך רעש ("מיט אַ שטורעם"), עד שפועל גם על הזולת הענין ד"עורו ישנים משנתכם כו"³⁸.

והרי מחיאת כפים אינה יכולה להעשות ביד אחת, אלא בשתי ידיים דוקא, שמכה ביד אחת על היד השני', כך, שאין לומר שזהו מצד הימין או כו', כיון ששתי הידים — חמש אצבות יד הימין וחמש אצבעות יד השמאל — התאחדו יחדיו.

34) ראה לקו"ת בחוקתי מה, ג. מז, ב. 36) תולדות יט, ב ואילך.
 35) ראה תנחומא בחוקתי ג. נשא טז. 37) ראה גם התועודויות תשמ"ח ס"ע 36.
 36) ראה תנחומא בחוקתי ג. נשא טז. 37) ראה גם התועודויות תשמ"ח ס"ע 36.
 38) רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ד. ובכ"מ.

24) לשלימות הענין — ראה גם שיחת ש"פ ויש"נ.
 25) זח"ג יא, ב. 29) פ"א מ"ב.
 26) אבות רפ"ה. 30) רפ"ג.
 27) שער ב פ"ג. 31) תהלים לד, טו. לו, כז.
 28) ראה שו"ע אדה"ז או"ח רסנ"א. 32) סוטה מז, א. וש"נ.
 33) ראה שו"ע אדה"ז או"ח רסנ"א. 34) רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ד. ובכ"מ.
 35) ראה ספ"ג. במדב"ר פ"ג, ו. תניא רפ"ו. ובכ"מ.